

Manysi szövegmutatványok

1957—8 telén alkalmam volt Leningrádban főleg manysi diákoktól szó-tári, nyelvtani és szöveganyagot följegyezni. A szövegek túlnyomó többségét magnetofonszalagra is fölvettem. Utamról és gyűjtésem eredményeiről beszámoltam a Magyar Nyelvtudományi Társaságban 1958 májusában (nyomtatásban megjelent: I. OK. XIII, 453—6). Tekintve, hogy más irányú elfoglaltságaim miatt gyűjtésem sajtó alá rendezése még évekig elhúzódhat, az alábbiakban közreadok minden jelentősebb adatközlőmtől egy-egy rövidebb szöveget, hogy az általam megismert nyelvjárások — ha szemelvényesen is — bekerüljenek a tudomány vérkeringésébe.

Alábbi mutatványaimhoz nem mellékelek bővebb hangtani és nyelvtani leírást (az majd a megjelenendő kötet feladata lesz), mindössze egy-két rövid utalásra szorítkozom. A szövegek a következő nyelvjárásokból valók:

Északi nyelvjárások

Szoszvai nyelvjárás. Főleg MUNKÁCSI (É.) és KANNISTO (Szo.) följegyzéseiből ismeretes. Az új irodalmi nyelvnek is ez az alapja. Az említett kutatóktól eltérő módon jelölöm a nyílt, hosszú *o*-t: \bar{o} (= MUNK. \bar{a} , \bar{o} , KANN. \bar{o}), jelölésmódom egyébként megegyezik a finnugor nyelvészeti irodalomban használatos jelekkel.

Szigvai nyelvjárás. Noha REGULY és MUNKÁCSI is gyűjtött a Szigva mentén, nem különítik el a többi északi nyelvjárástól. KANNISTO sem jelzi külön nyelvjárásnak. LAKÓ följegyzései (NyK. LVII, 14—72; ALH. VI, 347—423 és külön a Nyelvtudományi Értekezések 8. számaként: Északi-manysi nyelvtanulmányok, Bp. 1956) egyetlen, de eszményien kitűnő adatközlőtől, E. J. ROMBANGYEJEVÁTÓL valók. A nyelvjárás legjellemzőbb vonása (valószínűleg újabb fejlemény), hogy benne a *k* hang palatális magánhangzók (*i*, \bar{i} , \bar{e}) előtt *t*-re változott. A nyelvjárás e sajátosságáról különben LAKÓ nem emlékezik meg. Ennek az a magyarázata, hogy ez az ejtés mód nem mindenkinél általános, és mivel az irodalmi nyelvben *k*-t írnak és ejtenek, azért R o m b a n g y e j e v a LAKÓ manysi tanulmányai során megtartotta az utóbbi ejtés módot.

Obi nyelvjárás. Ebből a nyelvjárásból eddig még nem jelent meg semmilyen mutatvány. STEINITZ (ÖESA. 1937: 245, 2. jegyz. és WogVok. 2, 2. jegyz.) jelzi ugyan, hogy e nyelvjárásból is rendelkezik saját följegyzésekkel, de ezeket nem tette közzé. Legfőbb hangtani jellemzői: a chantiból jól ismert *a* és *a'* megléte, egyes falvakban az *š* fonéma az *s* mellett, az infinitívus *-ke* végződése a Szi. és Szo. *-kwe* helyett. Az északi nyelvjárások olyan közel állnak egymáshoz, hogy a beszélők minden nehézség nélkül megértik egymást.

Keleti nyelvjárások

Jukondai nyelvjárás. A Konda egyik északi mellékfolyója mellett beszélt nyelvjárás, az alsókondaihoz (KANN. KU.) áll legközelebb. Eddig még nem tanulmányozták. Magánhangzó-fonémarendszere igen gazdag. Az eddigi följegyzésektől eltérően az itt előforduló nyílt ö-féle hangot (KANN. *ä*) ö-vel, hosszú párját (KANN. *ä*, *ä*) pedig *ö*-vel jelölöm.

I

xūrum āyi

xo'sá sāŋ xūrum āyi,
jārmák sūpŋ-a¹ xūrum āyi
nāŋŋ-xāpkwen²-a xartāwēw-a,
nāŋŋ-tŋŋtkwen³-a to'tāwēw-a.
xōtāl nūpl-a mo'lāmlēw-a,
xōŋxākēwn⁴-a ūrāwēw-a?
wō'tim puŋkpa xūrum matum ēkwan
xānsāŋ saŋpā sāw pŋkwetn-a.
ul tistēn-a, ul tŋŋšēn-a!
manki ōlne ūlŋ mākwēn-a
sār šol' lāwim joŋtikēw⁵-a,
sār mak lāwim joŋtikēw⁵-a.

Három lány

Hosszú hajfonatos három lány,
 selyeminges három lány
 gőzhajóval utazunk (húzatunk),
 vonattal vitetünk.
 Merrefelé sietünk,
 ki vár minket (pass.)?
 Őszfejú három öregasszony
 színes szemű sok fiacskája.
 Ne szomorkodjatok, ne sirjatok!
 A magunk élő vidám földecskénkre
 Mindenképpen (igazat mondva) visszatérünk,
 föltétlenül (valót mondva) visszatérünk.

Jegyzetek. Közlő: Darja Vasziljevna Monyina 23 éves asszony, főiskolai hallgató a Szoszva melléki *tariŋ-saw-paul* (Fenyőliget-falu, Резымовские)-ból*. Följegyeztem és magnetofonszalagra vettem dallammal együtt 1957. nov. 12-én. — A dalt lányok éneklik evezés közben. — 1. Énektoldó hang, majdnem minden sorban egyszer-kétszer előfordul. — 2. Kicsinyítő, kedveskedő képzővel („tüzes csónak” = gőzhajó). — 3. Kicsinyítő képzővel („tüzes szán” = vonat). — 4. Kicsinyítő képzővel. — 5. Kedveskedő igeragozás.

* MUNKÁCSINÁL (VNGy. IV, 437) tévesen: *Tari-saw p.* (Daru-csillag-f.)

2

pal-ja mäh tumpät

tit päs-tayäl xül a'lišlawe, pum wärawe.¹ tit su'mä päwäl xül-a'lišlän
колхоз-мәхүм хül a'lišlät, äkwat kolxos mäyäs pum wärät.

ti tuw tot komsomolski brigäda xül a'liši. tan säwsir nül a'leyt: jähul,
hä'läk, sörax, pisjan, üs, simri, sorä. alne xülänäl gosuda rstwän miyänäl. taji-
mäyäs älnäl mi'wet.²

tölyinenl xalt xül a'lišlän xumit a'liš pormäsa'nel šöpität, towät su'nän
kwäläg tintlät, towät mis sownäl kwäläg us siltälät i tintlät.

xun takpisiy jëmti, kamsomötsät ta'ra länän a'lišlanke wltaxtät.

kamsomötski brigädat xumös tu'ji plänänäl towaltät, ta širal ös teli
jomšakw a'lišlanke pä'tät.

A *pal-ja* kis szigetén

Itt régtől fogva halásznak (pass.), szénát kaszálnak (pass.). Itt a Szumafalvi halász-kolhoz népe halászik, az asszonyok a kolhoznak szénát gyűjtnek.

Az idén nyáron a komszomol-brigád ott halászik. Ők sokféle halat fognak: jászhalat, tugunt, sziroklazacot, pizsjánt, nyelmát, sügért, esukát. Halászsákmányukat (fogott halukat) az államnak adják. Ezért pénzt kapnak (pass.).

Halászásuk közben a halászok vadászeszközeiket hozzák rendbe. Egyesek a szánhoz való hámot készítik ki, mások marhabőrből épp most hasítanak szíjat és kikészítik.

Mihelyt őszre fordul (az idő), a komszomolisták egyszeriben mókusz vadászathoz fognak.

A komszomol-brigádok, ahogy nyári tervüket végrehajtják, oly módon kezdenek télen is jól a vadászathoz.

Jegyzetek. Közlő: Anasztaszija Iljinyicsna Szajna-hova 24 éves leány, főiskolai hallgató a Szigva torkolatához közel eső *su'mä-päwäl* (Шомы) faluból. Följegyeztem 1957. december 27-én. — A közlő a szöveget, amelynek egyébként ő maga a szerzője, könyvből (Е. И. Ромбандеева: Манки латнгув, 1956. 24) olvasta mikrofonba. Magnetofonszalagról jegyeztem le. Talán az írásképzés okozta, hogy az orosz szavakat jórészt orosz hangsúllyal és oroszos fonetikával ejtette. — 1. „Szénát (füvet) csinálnak”. — 2. „Pénzzel adatnak.”

3

xštal kätkwe...

xštal kätkwe¹ witkwet¹ jon'gi
tšrumt xa'ni² nu'li-kis...
hö'län lšmwoj pa'ngi, pa'ngi
sëmal ša'xäl xa'ne sis.⁷

tauvánt... rēykwē¹... ma'nā χy'ri:
 χῥῆτάλ, śa'xel, nu'li-kis,
 xo'rāmlēyot akw-to'riy
 śarmāt kośār⁴ xañsān siś.

A napsugár...

A napsugár a vizen játszik,
 az égen kirajzolódik a szivárvány...
 orros szúnyog zümmög, zümmög,
 míg a fekete viharfelhő emelkedik.

Csönd... forróság... milyen is:
 a nap, viharfelhő, szivárvány
 úgy mintázódnak egyszerre,
 mint a csíkos mókus tarka háta.

Jegyzetek. Közlő: Ivan Nyikolajevics Sesztalov 20 éves költő a Szoszva menti *χομπράτ-παύωλ* (Компратки) faluból. Szalagról jegyeztém le 1957. dec. 1-én. A költő versei 1958-ban „Μαkem ar” (Földem illata) címen nyomtatásban is megjelentek. — 1. Kicsinyítő képzővel ellátva. — 2. „Levális”. — 3. „Emelkedés(e) közben”. — 4. 'бурундук, *tamias asiaticus*'. A vers KÉPES GÉZA műfordításában a következő:

Fény hímezi a víztükröt,
 szivárvány meg az eget...
 Ofros szúnyog zümmög-zümmög,
 sötét felhő fenyéget.

Fülledt csönd... A szem az égen
 fényt, szivárványt, felhőt lát:
 úgy szövődnek össze szépen
 mint egy csíkos mókus-hát.

4

πιλ wātīl.

mān pāwluw lāpwt, sa'rān-pāwlan minne l5x wātāt, jā'niy' jānkelmā 5li,
 taw χῥῆσῶγ jānkelmāy' lāwāwe. ti jānkelmāt sa'ka sāw sañkwīpīl 5λιγλι.¹
 tu'jay' sañkwīpīpūñket 5sn nēylēy't, māχum tot tuw'-ra'yātanēy'² pil wātēy't.
 mān pāwluwnēl χῥῆσῶγ jānkelmā-moś χūrum-ñilā-tem wēerastā.

akw tūja ālpāl kwālāpasuw', p5l t5lne eēli-pāt jānkelmān ta χājtegew'.
 lōñxēt mintēew't³ tērum-sāt 5śxol: eēryēew', m5jtēew, nāwramāt χa'luw't tu'jās-
 laxtēgew. tox ka'pōrtimaw' māw' χūñt χῥῆσι'panēte,⁴ a'tiη wāyluw'.

jā-te, jānkelmaw'n joxtēew, 5wl wā'lanēgew' pōrāt⁵ tit 5s sāw-sir 5śxol:
 t5wā sañkwīpūñkēn lūlumti, lāyle jol-wōñkāti, eēl-r5ñxwātāxti: „ax-ā!
 wi'te⁶ ma'nēr «jīsum»!” man os lāwi: „am ūj-kot s5pākatēim śār at sāsēy:
 jūnyānēēnā wit śālti, nō'lanēēnā koñ-s5siyχāti”. — manos: „pā-pā!⁷ wi'te⁶
 śār lāyl-sim xo'sit χūñxi.” „lāylēym śār 55l'sin pū'rāwēy”.⁸

tit ta mo'wint, ta 5śxol, ta r5x. χῥῥtum kāsiη jānkelmān ta wāylēew'.⁹ pil
 kāśālēgew', moś jol ta rotmāntaxtegew'. lāylānuw' p5lēm witn xañśuwīy't,
 wassiy' at p5lāwet.

jā'niy-pālā eēkwāt lāsmārt n5w'sēy't. χῥῥt pilēnuw-l5mt χōntēy't, tot ta
 mo'kartaxtīlēy't. māñlātnuw' nēēt tāj mōtmāt mān mośśān pa'tāpālēy't.¹⁰ akwāiy'
 χōrsow' χolt¹¹ totiy' laxtēy't: jāniynēl jāniy' pil woss χῥōntsēt.

akwōnākt man tox pil wātīmaw,¹² jānkelmā jānitēl χājtnē Wassīlēkw
 5ñyūw' jot jā'līmaw', saka jā'niy' pi'lē-l5mt χῥōntsūw', sañkwīpūñket akwōpmat
 nas rawtasi'māt. wātne pi'lānuw akwāiy' ujriś mūñi jā'nitēl.

ti pi'λη — λῃmtuw't māntsimāw' akqmāt χῡntām̄lasuw': ma'nēr λuῡγαλ-tāwe? sa'mānuw' ἐελῃl' pa'tsət: na'sāti¹³ man ἐελ'ipānuw't pu'pāp'stēw'.¹⁴ taw ontsāle tīt sūsāmākwe. tawe kāsāla'suw', sim χῡn̄ 5h̄sew', ʒot ta roʒtesuw' pajpānuw', sōwtānuw' wōškāsasuw', si'si ta pattāpaʒtāsuw', λāʒlānuw' top sōprināl wōʒlēw. Wa s̄sil'ēkφ ʒn̄yuu 5s roʒtəs.

ʒ'mānuw' pāl ʒoʒtəsuw', λāwēw': „man pu'pākwe wāsuw', taw wātāle¹⁵ naη pālten ta 5jāsuw'.” jān̄y' māχmanuw' ʒot-tēgnātast, λāwē't: „ossam ʒa-ḡuw't! si'si 5jūn̄kwe man rō'wi!¹⁶ a'tiηk nān jūʒi pālent pattāpaʒti! tōnt nān ʒotāl' pa'sāpēyən!¹⁷ nas akqmāt 5λun̄kwēgn-a,¹⁸ tūrn̄¹⁹ wārun̄kwēgn-a!¹⁸ taw — moʒpārākwe — nānan toʒyamtānuw', ta'kwi si'si pattāpaʒtānuw'. taw ʒottal sōjmi, si'si minun̄kφ us̄s rōwi. taw si'si miñtāle lūl'ne mānnal ḡowmtaηkwe at rōwi. naηte sārtn̄ si'si ḡo'wumtēyη, taw ti'ʒi na'raḡte, jūʒil' ḡāwli'tawen, tot ʒottal ta sē'l'sālapāwen.

jān̄y' māχmānuw' ti'ʒi lāw'set: mān us̄pālēy roʒtuptāχ'tasuw', pajpānuw', sōw'tanuw' wiηkwe tēgnāwēw', pi'lēw', at minēw', māχmānuw' lāwsət: 5s ʒ5t akwān-te ʒnt̄χātēyən, mā'tar suʒ wārēgn, nānan toʒyamti, takwi egl sōjmiḡkwe. to'wānakt — ʒōrtal'pi po'rat — naη lāltn̄ lāl't jijm̄χti. tōnt naη lāyālen: ti naη χῡn̄ ūnttum saʒum χῡl sānn lalt jūwn!²⁰ naη ti lātḡān χῡli, ʒot eḡssāma'we, jūw raʒtāsuw'ti, ʒottāl ta tāχi, top tālsākwanē ūn̄lēy't’²¹

Bogyószedés

Falunk közelében, a *Sarān-pāwl*-ba vezető út mentén [egy] nagy láp van. *χōsloy*-lápnaк hívják. Ezen a lápon nagyon sok mocsári áfonya terem. Távasszal a zombékok a fölszínre bukkannak, az emberek [akkor] ott rogyásig szednek bogyót. A mi falunktól a *χōsloy*-lápig mintegy három-négy verszt.

Egy tavaszi hajnalon fölkerekedtünk, a hókéreg olvadása előtt a lápra szaladtunk. Az úton mentünkben különféle (isteni hét) tréfa [éri egymást]: énekelünk, mesélünk, [mi] gyerekek [egymás] közt lökdösődünk. Így mókázva, az útunkat mikor tesszük meg, nem is tudjuk.

No, végre megérkezünk a lápunkra. Első megpillantásakor itt is sokféle tréfa [hangzik el]:

Az egyik föláll [egy] zombékra, a lába lecsúszik, fölkiált: „juj! vize milyen forró!” [Egy] másik mondja: az én jávor-lábszárbőrből készült esz-mácskám éppen nem vízhatlanok: sarkukon bemegy a víz, orrukon kiömlik”. — [Egy] másik: „Jaj, jaj! a víz egészen a lábam közepe hosszában emelkedik!” — „Az én lábacskaímat megharapja a menyét!”

[Van] itt nevetés, tréfa, kiabálás. Végre megérkezünk a lápra. Megpillantjuk a bogyókat [egyes sz.], kissé lecsendesedünk. Lábunk [többes sz.] a fagyos vízhez hozzászokik, nehogy megfagyjon.

Az idősebb asszonyok lassacskán haladnak (mozognak). Ahol bogyósabb részt találnak, ott hajlongnak. A fiatalabb asszonyok pedig különféle helyeken (tkp. helyre) kissé fölbukknának, majd ismét eltűnnek. Állandóan [szélfújta] halbőr módjára futkosnak, hogy nagyobbnál nagyobb bogyót találjanak.

Egyszer, [amint] mi így bogyót szedünk a lápot befutkosó Vaszilné ángyunkkal együtt járván igen nagybogyós helyet találtunk, a zombékokat [mintha] éppen [nekünk] szórták volna el. Az előttünk levő (tkp. szedő) bogyóink madárka-tojás nagyságúak.

E bogyószedő helyünkön hajlongván egyszerre csak halljuk: valami morog [pass.]. Fölnéztünk (tkp. szemünk előre vetődött): hát előttünk [egy]

medve! Oldalán két kis bocs. Ránéztünk, elszorult a szívünk (tkp. szívünk is van), megijedtünk. Puttonyainkat, kosarainkat elhajítottuk, megfordultunk, [úgy elszaladtunk, hogy] lábunk [többes sz. futás közben] majd a tarkónkat érte. Vaszilné ángyunk is megijedt.

Anyánkhöz értünk, mondjuk: „Medvét láttunk, hogy ne lássuk, hozzád menekültünk”. A felnőttek (tkp. nagy népünk) elégedetlenül dűnnyögtek mondják: „Buta lányok! Hátat fordítva menekülni hogy [volna] szabad?! Egyszerre csak utánatok ered! Akkor hová bújtok?! Eppen együtt [kell] maradni, [torokból] hangot [kell] adni. Ő — a mackó — titeket megértett volna, ő maga szaladt volna el. [Csak ha] valahová eltűnik, hátrafordulni csak akkor szabad. Az ő hátrafordulása nélkül álló helyedről elmozdulni nem szabad. Ha magad mozdulsz elsőnek hátra, ő bosszút áll rajtad, üldözőbe vesz (tkp. hátulról üldöztetsz), és ott valahol letipor (pass. tkp. letöröltetsz).

A mi elődeink (tkp. nagy népünk) így mondták: Mi még inkább megijedtünk, [mikor] puttonyainkat, kosarainkat vinni küldtek minket [praes. pass.], félünk, nem megyünk. A mieink mondták: Ha találkozol is vele, valami zajt csinálj, téged megért, ő maga tűnik el, a kedves. Néha — mikor éhes (éhség idején) — nekedmegy. Akkor gyorsan mondd ki: te a valamikor kitett rothadt halas csészéd ellen jössz! E szavaidat meghallja, elszégyelli magát, visszafordul, valahova távozik, csak a [lehullott] túleveles ágdarabkái maradnak hátra.”

Jegyzetek. Közlő: Jevdokija Ivanovna Rombangyjeva 28 éves, aspiranturát elvégzett tudományos kutató a Szigva menti *χῶσλύ-pāwəl* (Хощлор) faluból. — A szöveget leírta magának, lediktálta 1957. okt. 19-én és 21-én, szalagra vettem nov. 12-én és 14-én. A tollba és mikrofonba mondott szöveg közt csak csekély az eltérés. — 1. A létige gyakorító alakja: leveget, szokott lenni. — 2. A *ra'yatan'kwe* 'lerogy' jelentésű ige part. praes. translativusi alakja. — 3. Becéző ragozás, tehát a mondatba a becéző képzővel ez is beleértődik: a mi kedves, meghitt társaságunk. — 4. Szó szerint: 'útunk (bejárt földünk) megtevését. . .'. — 5. Szó szerint: 'meglátásunk idején'. — 6. Úgy is érthető, hogy: '(a lóp) vize', de lehet, hogy itt a birtokos ragos alak magyarra egyszerűen határozott névelős alakkal fordítandó: 'a víz'. — 7. Indulatszó, amelyet csak akkor használnak, ha víz ér a testhez. — 8. Passivum. — 9. A *wāylun'kwe* ige jelentése: 'leszáll, egyik helyről a másikra érkezik'. — 10. A *pa'tāpāun'kwe* ige jelentése: 'fölbukkan, majd eltűnik, ismét fölbukkan és eltűnik', tehát: 'föl-föl bukkan'. — 11. Ha a halat kiakasztják száradni, bőre helyenként leválik, és a szél lengeti. A lengő-lobogó ruhájú, ideoda futkosó lányokat ehhez hasonlítja a közlő. — 12. Gerundium, tehát: 'így bogyót szedvén'. . . — 13. A *na'sati* jelentése R. szerint: 'úgy látszik, kiderül, bebizonyosodik'. — 14. Szó szerint: 'istenke-öcsikénk', a medvének nőktől és gyerekektől használt neve. — 15. A *wāy* 'lát, tud' igének fosztóképzős alakja birtokos személyranggal. — 16. Hát hogy szabad visszafordulni! — 17. *pa'sāpan'kwe* 'befurakodni, valahova szorosan elbújni, meglapulni'. — 18. Ez a különös nyelvtani alak az infinitivus felszólító módban; az -a itt nem kérdőszócska, hanem nyomósító, felhívó szó. — 19. *tūr* indulatszó-féle, azt jelenti, hogy a torokból kell hangot adni, nem pedig kézzel vagy valami tárggyal zajt csapni. — 20. 'Mikor tetted ide ezt a rothadt-halás csészét, miért jössz vele szembe?' Ha az ember így megalázkodik a medve előtt, ha önmagát rothadt halas csészéhez hasonlítja, ezzel jelképezve saját gyengeségét a medvé-

vel szemben, akkor jóindulatra bírja. — 21. Olyan gyorsan és olyan erővel tör utat magának az erdőben, bozótban, hogy fenyőgallyak potyognak a fákról, amiket azután mentében eltapos.

5

ĕkā tūlmāntne warməA'

jársum a'kim ʒjka ma'tumij jəmts. ləyle wəy, kəte wəy. taw aŋ wərtolnut waltanke, wə-r-uj a'lišlanke at jāli.

kāšŋ ət ŋawremət taw palten joxtəyət, kāšŋ rəs məjt os pès ɔlm wərməA' po'tər ta kitənnəl wəweyət.

turpəte taylek šarl toxrəte, kozamtite, mošsake astal ūnli, tuwl ʒwlti:

„ŋawremət, ʒəntlen! ti warməA' ʒo'sət ɔls. am ta porət iŋ māŋsuptal ʒəjtij-təsum — sart ĕkā toŋne A'a'pə mos ʒum-ŋawremət māŋsuptal jā'łasəsət.

kəŋkum¹ ʒjka aštupkə mɔjtŋ ĕkate tūlmantəstə. kit-ʒərurum sətkeŋ aŋjot ʒlsij, tuwl taw naŋk-rošŋ jānij tolyəŋke mi'nəs, ĕkət' ʒun-ʒuA'təste.

māʒum mətīt ʒətəl suŋsəyət, aluA', man pəylyuwnl māŋ ʒəp nəyəs. a'əpən joxtəs — sɔ'ri ʒon² wāŋka. taw kəŋkum ʒjkəA ru'məŋš⁷ ɔlsij.

— kəj, naŋ os ʒot A'uA'! ma'na wətn, ma'na ɔwn tij totwəsn?!⁴ — a'ŋij-laxtəy, sɔ'pəyaxtəy.

kəŋkum ʒjka ʒon wāŋka pūtal tittəte, šəjl ajtite.

am ta-sis ʒon wāŋka māŋ ʒəpe sɔnsijlamən ka'saləsəm: māŋ ʒəp pattət dŋyum ʒūji, numluA' rəkə-šil ləpim. nomt worsəts: — ʒəjtəy, kəŋkumn ləweym! — tuwl nomsəym: — ɛrij taw tinalaste ĕkate ʒon wāŋkən: ɛsarman pə'təym, ti ʒəlt noskasij rə'təwem. atpəl ləwsəm.

ʒon wāŋka ʒəpen tālməts, ta mi'nəs. ɛti-paləy po'tər-ʒəlt ɔl ləwsəm: „oŋijrišuw⁵ amən tūlməntəwes, amən ti'nələwes?”

ta pūwesum: — ti ʒurip, ta ʒurip poŋktal warnək, naŋ manrij amn ta porət at ləwsən?! am lun ta kite ʒəpe jət raw rə'təslum!”

ŋawremət jānij mɔ'yintəl ti mɔ'yintəy, tuwl akmat māŋ pəyriš a'kim ʒjka ki'tijli'te:

— manrij mət ʒum ĕka ʒon wāŋka tūlmənts? man ayi at tɔwlxəts?

„əj-jə-jə, man ayi ta porət at tɔwlxəts, man ĕk' at tɔwlxəts. səw ayi kos ʒls, ayi māyəs səw ɔln ojtunŋ' ɛrs, a ʒjkəŋ ĕka tin at ʒŋšəs. tij māyəs kəŋkum ʒjka mət ʒumnəl ĕka tūlmənts a ta kitənnəl ta nē ʒon wāŋkən tūlməntəwes.

ĕka-pl sɔwi ul-pəl təlɔm ʒls. sət ʒum pəA jāls. taji māys li'pəjij⁶ nəmtələwes.

ta nē ak pəye no'milm. əmpəne wəwunke kon ʒun kəli, nəmat-ʒuntə at roŋxəli: — li'pi, — akpišij — ku'tuw, ku'triš!”

Asszonylopás

Geraszim apó megöregedett. Lába elgyengült, keze elgyengült. Ő most medvét elejteni, erdei vadat vadászni nem jár.

Minden este a gyerekek elmennek hozzá, minden alkalommal mesét és rég megtörtént dologról elbeszélést kérnek tőle.

Pipáját dchánnyal teletömi, rágyújt, kissé szótlanul ül, akkor elkezd:

„Gyerekek, hallgassátok! Ez a dolog rég történt. Én akkor még gatyá nélkül szaladgáltam — régebben a nősülő (asszonyt vevő) idő közeledtéig a fiúgyerekek gatyá nélkül jártak.

Boldogult István nagybátyám feleségét ellopták. Körülbelül két-három hétig éltek együtt, akkor elment kerítőhálóval halászni a vörösfenyő-homokpartra, feleségét otthon hagyta.

Az emberek másnap nézik, délről, a mi falunkból egy kis csónak tűnt föl. Közel ért — [hát] a Szuri-falusi nagybélú Ványka. Ők (ő) nagybátyámmal barátok voltak.

— Hej, te meg honnan [jöttél]? Milyen szél, milyen ár hozott ide?! — megcsókolják, megölelik egymást.

Nagybátyám a nagybélú Ványkát főtt-étellel (üsttel) eteti, teával itatja.

Én akkor a nagybélú Ványka kis csónakát nézvén észrevettem: a kis csónak fenekén ángyom fekszik, fölül gyékénnyel letakarva: [Az a] gondolatom támadt: szaladok, szólok nagybátyámnak! — Aztán meggondoltam: talán eladta a feleségét nagybélú Ványkának: szégyenbe jutok, közben szükség-telenül ki is kapok. Hát nem szóltam.

Nagybélú Ványka gyorsan beszállt csónakjába, elment. Estefelé beszéd közben többek közt mondtam: „Szegény ángyunkat ellopták, vagy eladták?”

Akkor [nagybátyám] megragadott: „Te ilyen-olyan fejetlen ostoba, miért nem szóltál akkor [azonnal]? Én a csónakjával együtt szétvertem volna!”

A gyerekek nagy nevetéssel nevetnek, akkor egy kisfiú megkérdezi az apót:

— Miért más ember feleségét lopta el nagybélú Ványka? Hát lány nem volt elég?

„Ajajja, abban az időben vagy lány nem volt elég, vagy asszony nem volt elég. Bár sok lány volt akkor, a lányért sok pénzt kellett fizetni, de a férjes asszonynak nem volt ára. Ezért lopta nagybátyám más embertől a feleségét, tőle meg ezt az asszonyt nagybélú Ványka lopta el.

Az asszony is furcsa teremtesnek született. Hét emberhez ment [így feleségül]. Ezért *lipi*-nek nevezték el.

Annak az asszonynak egy fiára emlékszem. Ha kutyáit szólítani kimegy, sohasem kiáltja [nekik]: *lipi* (közönséges kutyanév) — mindig csak: kutyus, kutyuska (csak a kölyökkutyákat szokás így szólítani)!”

Jegyzetek. Közlő: *Leonyid Taraszovics Kosztyin* 22 éves főiskolai hallgató az Ob menti *jálp-ús* ('Szent város', Бежакары) faluból. A szöveget 1957. nov. 27-én mondta mikrofonba, szalagról jegyeztem le. — 1. *kánk* 'az apa öcse'. — 2. A *zon* szó a chantiban annyit jelent: 'has'. Gúnynév. — 3. Viszonosságot kifejező rag. — 4. Ványka szokatlan irányból, nem a saját faluja felől, hanem az ellenkező irányból, a nagybácsi faluja felől érkezett. Közben ugyanis a faluból ellopták a nagybácsi feleségét, aki egyedül volt otthon. Még volt annyira szemtelen, hogy ezek után vendégül láttatta magát a nagybácsival, aztán hazaevezett az újonnan szerzett feleséggel. — 5. A *-ris* rendszerint sajnálkezést kifejező képző. — 6. A *li'pi* hozontos szőrű, fölálló fülű kutya, általában szánhúzásra használják. Van köztük sok csavargó kutya, aki ahhoz áll be, odamegy, ahol enni adnak neki.

6

āmšət

1. *ponke pulp, kakre sàjt* — *šowal pulp.*
2. *arəš-wātā xósá nola* — *šáj-pūt.*
3. *kole wa'ti, soxrəəpe xo'sá* — *sākā's'kā.*

4. *joł-xūji kālāš, nox a'ua'i ūlās — āmp.*
5. *seer-wōrt, mur-wōrt tūseŋ ōjka a'ua'i — xaša'in-jwō.*
6. *ās-wātā xošā űol — űua'si.*
7. *turmān kol-sāmt laš luŋvi — wit pāsŋi.*
8. *ās uatā seemal seētāp xartim — jānk-xal.*

Találós mesék

1. Feje dugó, teste bot. — A csuvalnyílás elzárója.
2. Tűzhely szélén [nom.] hosszú orr. — Teáskanna.
3. Háza rövid, pitvara hosszú. — Szarka.
4. Lefekszik, cipó, fölkel, szék. — Kutya.
5. Sűrű erdőben, sötét erdőben szakállas bácsi áll. — Mohos fa.
6. Az Ob partján [nom.] hosszú orr. — Cankó (totanus).
7. A sötét ház-zugban fürj füttyöget. — Víz csepeg.
8. Az Obon keresztül fekete cérna [van] húzva. — Jégrepedés.

Jegyzetek. Közlő: **Leonyid Jefimovics Szavin** 23 éves főiskolai hallgató az Ob menti *ňari-xumit-pāyl* (Нарыкары) faluból. Hasonló találós kérdések **MUNKÁCSINÁL** (VNGy. IV) is előfordulnak.

7

mōjt

loj ōtarij jāppūwīnš¹ tox ōlnūtan, tox xoŋnūtan. ākmāšt wiš ōtar kān kōls. pāwal ōwalt, ūs ōwalt ēeka űnšxātāl ōlā.²

űnšəx wiš ōtar tārij löttij: „ōtar, el māt, el jert tōram-sēleŋ ātpən ōtar ō nāmāt mās lōwəjlāwə: ōln soŋij, surŋ soŋij. sānəŋ³ kōlŋj xūrəm ōwlāt nāŋnōn űowəmtāwəs, ōpən⁴ kōlŋj xūrəm ōwlāt nāŋnōn űowəmtāwəs. ōs wātāt xūrəm tāl wōr pupij ōlij. tāwāmə wōŋal kāl-ňarəmtəstə el pōlnə wəstə.”

wiš ōtar tāw kālātən juw-tūs, tonātəl jāppūwāt pōlt mənəs jānəj ōtar tārij löttij: „tōram-sēleŋ ātpən ōtar pōlt ō mās lōwəjlāwə. sānəŋ kōlŋj xūrəm ōwlāt āmnōn űowəmtāwəs, ōpəŋ kōlŋj xūrəm ōwlāt āmnōn űowəmtāwəs.”

„kāšəm⁵ — löttij — ām jātləm űup xoŋij āt jālən? — mənāmən juntəp űālāt pilij.⁶ ōln soŋij, surŋ soŋij ō xūrəm tāl wōr pupijna wōŋal űarəmtāwəs. xūrəm tāl wōr pupij ūst sōt ōs-wōl ōlij. űəm-ōwel ūs jiwət űəm-tōramnə nox-xoŋāt, jāl-ōwal ūs jiwət jāl-tōramnə jāl wortxātāt. tāw pōltāt sōw ōtəm ōlij. xoŋəj-pəŋ, ōmp pəŋ xoŋt sōw jōrən xoŋ ōləj.”

jānəj ōtar wiš ōtar tārij löttij: „əx, kāšəm, ām āt mənām.” wiš ōtar pəri-j-tārij təšuwət tox löttij: „nəy, jāppūw, xānšān kiwtxātəŋ axtəšij tēləpən? āljāl mənəp xār ōls kāt,⁷ kāsŋāt mənšəs kāt, nəy āljən pəŋtlitə, loŋxal mənəp xār ōls kāt⁸ sərŋjāt mənšəs kāt, nəy āljən pəŋtlitə!”

wiš ōtar juw mənš. tāw ākətāk kārštəxtəs. xāšə mənš, waf'i mənš, ākmāšt tāk xālētāt löttij: „ām təšuwəl mənām, xoŋtāl joxtām?”

tonātəl űjōnšəx xārŋj rōwləxtəs. sūms,⁸ sūms, ākmāšt jāl-tunšpəs, nām-səxtij: „ām təšuwəl lōpštām, xoŋtāl joxtām?” — pəpixār xārŋj tə rōwləxtəs. pəpixār xārŋj mənš, mənš, ākmāšt jāl tunšpəs: „ām tōsəm-pum kāsəltəm⁹ xoŋtāl joxtām?”

tōnātəl tāw xołəx xārŋj rōwləxtəs, nox-tiŋləmləs, tiŋləs, tiŋləs, xūrəm tāl wōr-pupij ūsn tə joxtəs. . .

Mese-töredék

A két északi fejedelem-testvér éldegél (úgy él, úgy fekszik). Egyszer az ifjú hős kiment. Falu végén, város végén öregasszony és öregember lakik.

Az öreg az ifjú hősnek mondja: „Hős, messze földön, messze vidéken égszéli ötven hős lányát név szerint emlegetik: ezüst ribizke, arany ribizke (szemű). Nyírhéjbölcső kötélének három vége hintáztatott téged, pólyabölcső kötélének három vége hintáztatott téged. Az Ob partján él a háromöles erdei bálvány-istenség. Őt (ti. a lányt) erővel elragadta, messzire vitte.”

Az ifjú hős hazatért a házába, azután a bátyjához ment. Bátyjához így szól: „Az égszéli ötven hősnel egy lányt emlegetnek. Nyírhéjbölcső kötélének három vége himbált engem (pass.), pólyabölcső kötélének három vége himbált engem (pass.)”.

„Öcsém — mondja — nem jössz velem nászragynak? — Minket tú hegye szurkál. Az ezüst ribizke, arany ribizke (szemű) lányt a háromöles erdei bálvány-istenség erővel elragadta. A háromöles erdei bálvány-istenség városában hét Ob-kanyar van. A város fainak teteje az eget érinti, a város fainak alja az alvilágra támaszkodik. Nála sok ember él. Rénször, kutyaször módján (mennyeségben) sok szamojéd férfi van.”

Az idősebb hős a fiatal hősnek mondja: „Ej, öcsém, én nem megyek.” — Az ifjú hős akkor így válaszol neki: „Te bátyám, tudsz köszörűkővé változni? Ha fölfelé menő ember kése eltompult, rajtad köszörülje, ha lefelé menő ember kardja eltompult, rajtad élesítse!”

Az ifjú hős hazament. Egyedül készülődött. Hosszú ideig ment, rövid ideig ment, egyszerre azt mondja magának: „Ha így megyek, hova jutok?”

Akkor medvévé változott. Ugrált, ugrált, egyszerre megállt, gondolkodik: „Ha így csoszogok, hova jutok?” — Kígyóvá változott. Kígyó képében ment, ment, egyszerre megállt: „Szénát forgatva hova jutok?”

Akkor hollóvá változott, fölröppent, röpült, röpült, im megérkezett a háromöles erdei bálvány-istenség városába...

Jegyzetek. Közlő: Matrena Pankratyevna Vahruseva 36 éves főiskolai adjunktus a Jukonda menti *čarm-pāwal* (Карым) faluból. A szöveget 1957. december 21-én vettem szalagra, onnan jegyeztem le. A mese csak töredék, a közlő nem tudta tovább. — 1. A kölcsönösséget kifejező rág-elem: A két hős testvére egymásnak. — 2. Szó szerint: öreg asszony öregembere élnek ketten. — 3. A *sān* 'nyírhéjedény'. — 4. *špa* 'люлька, függő bölcso'. — 5. A közlő valószínűleg tévedett, mert a mese értelme szerint itt még a fiatal hős beszél, hiszen ő tárgyalt a faluvégi öregemberrel, és ő akarja bátyját rávenni a kalandra. Az idősebb hős valószínűleg csak ott kezd el beszélni, amikor a nehézségeket ecseteli, amellyel ez a vállalkozás járhat, tehát a „Minket tú hegye szurkál” mondatról kezdve. — 6. Ez a mondat azt fejezi ki, hogy a vállalkozás, kellemetlen, nehéz és veszedelmes. — 7. Szó szerint: „Fölfelé menő ember volna, kése eltompulna. . .” stb. — 8. Vágtat, ugrálva fut. — 9. Ahogy a szénaforgató ember lassan halad, a kígyónak is csúszás közben minden fűszállal, földi akadállyal meg kell küzdenie.

KÁLMÁN BÉLA